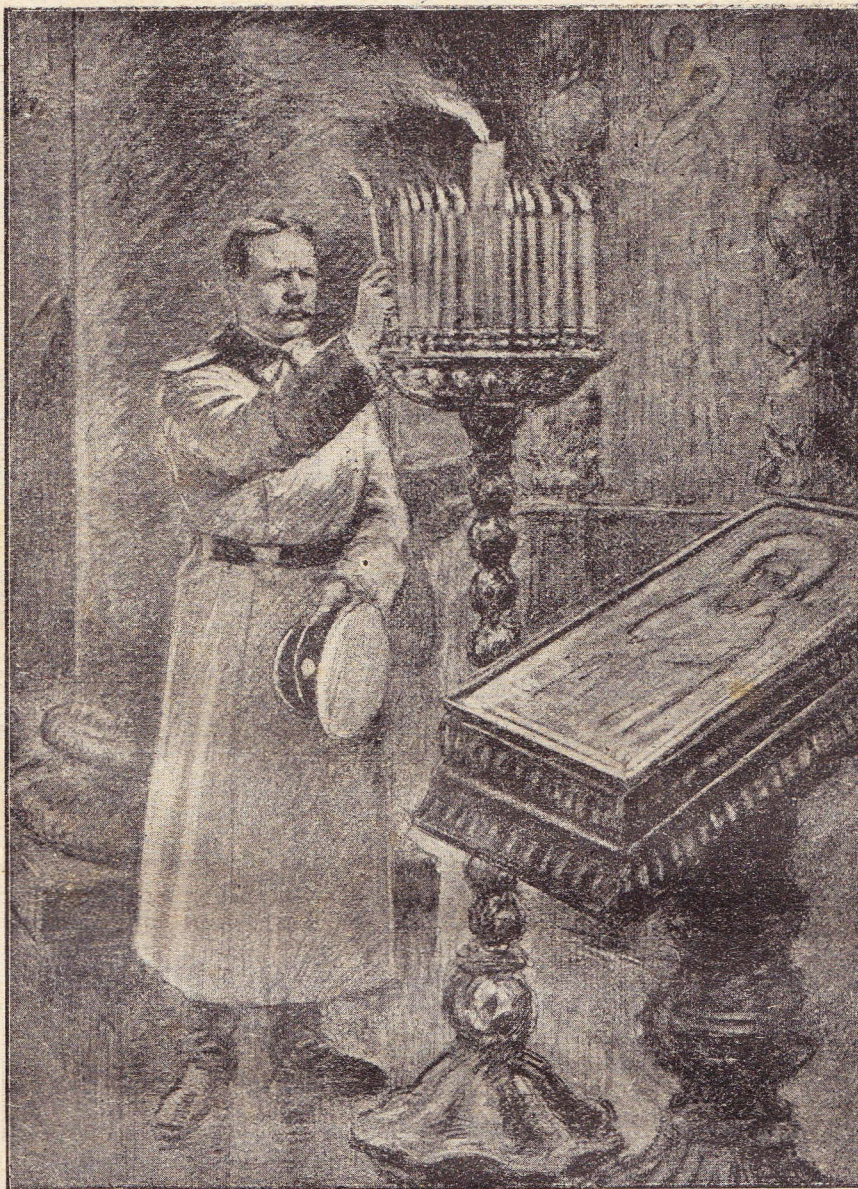

Alvorens ten strijde te gaan offert een Servisch soldaat voor zijn geliefkoosde heiligenbeelden.

Een sergeant van het 2^e huzaren, zekere Bleesner, had zijn luitenant zien vallen, von Horn, in een strijd met een afdeeling Franschen en verzamelde eenige huzaren, waarbij, Mackensen.

De huzaren chargeerden de vijandelijke positie om den officier te wreken. Zoo stormden ze in het dorp Dannemois, waar een strijd van man tegen man ontstond. De worsteling geschiedde op straat, dan in de velden en wijngaarden. Mackensen keerde ongedeerd uit den strijd. Later kwam hij in betrekking met de familie van den gesneuvelde luitenant, dien hij had willen wreken, en huwde zijn zuster.

Na den intocht in Parijs te hebben meege maakt, legde hij het uniform af en zette zijn studiën voort aan de Hoogeschool van Halle. Hij had echter vereering voor den krijgsmans-

stand gekregen. In 1873 keerde hij bij de huzaren terug en hield garnizoen te Königsbergen, in de streek waar hij in 1914-1915 strijden zou. In 1898 werd hij luitenant, in 1882 kapitein, in 1888 majoor, in 1893 kolonel van de huzaren-garde, in 1894 generaal.

De « von » moest er nu toch bij en Mackensen werd geadeld. In 1903 kwam hij als generaal-majoor naar Dantzig en werd er generaal-bevelhebber van het 17^e legerkorps. In 1908 huwde hij voor de tweede maal. Uit zijn eerste huwelijk met Doris von Horn had hij drie zonen en een dochter.

Hij is een der weinige legeraanvoerders die bij de troep zelf van beneden af zijn weg maakte.

Wij zullen later zien hoe de taak, waarvoor men hem zoo verafgoodde, hem niet tot eer strekt: de vernietiging van het klein, dapper

Officier der Kozakken.

Servisch volk, den strijd van een reus tegen een dwerg.

Een derde personage, die grooten invloed uitoefende op de kriegsverrichtingen in Polen, was de toenmalige minister van oorlog, die in December 1914 chef van den algemeenen staf werd, Erich von Falkenhayn. Hij was de gunsteling van Wilhelm II en leefde in groote vriendschap met den kroonprins, wiens militair leermeester hij geweest was, tot groote voldoening van den keizer. Men zou hem weldra « den held van Warschau » noemen.

In 1861 te Belchau geboren, trad hij jong nog in de kadettenschool en was in 1880 luitenant bij een regiment infanterie te Oldenburg. Falkenhayn heeft overal geworven. Hij reorganiseerde het leger van China en greep natuurlijk die gelegenheid aan om er den Duitschen invloed te versterken. Japan had ook wel zijn diensten willen gebruiken, maar de vriend van den keizer ging op het voorstel niet in, al liet hij zich door den Mikado te Tokio dekreëren. Met het Duitsch expeditiekorps trok hij naar China om er den op tand der Boxers te helpen dempen.

Toen de oorlog uitbrak, ontvouwde hij voor den keizer zijn plan van bufferstaat tusschen Duitschland en Rusland. Die staat zou Polen zijn, maar vergroot met Letland en Oekraïne. Al was hij overtuigd van Duitschlands overwinning, toch wees hij op het gevaar van Ruslands steeds toenemende macht. Ruslands bevolking

toch groeit jaarlijks met 3 miljoen onderdanen aan. In 50 jaar zou Rusland 300 miljoen inwoners en Duitschland slechts 100 miljoen tellen.

Een nieuwe staat van Russische onderdeelen, die tegen 't Russisch stelsel gekant waren, thans door Duitschland gesticht en die natuurlijk ekonomisch met Duitschland verbonden moest worden, zou voor Duitschland een flinke barreel zijn.

Nu, de oorlog verliep anders dan Falkenhayn voorzag.

Zoo gebruikte de keizer dus zijn beste krachten tegen Rusland. Geen wonder. De geallieerden in het Westen rekenden stellig op de slagen van het Czarenrijk, op dezes bedreiging der Duitsche macht, zelf der Duitsche hoofdstad. Onze lezers hebben de hoopvolle uitdrukking van « het Kerstmis vieren door de Russen te Berlijn » nog niet vergeten en evenmin het beeld van den Russischen pletmolen.

We zagen nu hoe die verwachtingen al teleurgesteld werden. De oorlog liep in Polen vast op de loopgraven en den Winter...

Ellende in Polen! Duizenden vluchtelingen waren op den dool, versperden de wegen, leden ontbering. Velen kwamen om. Er was reeds gebrek aan voedsel, niet omdat de voorraden uitgeput waren, doch door een krisis in het vervoer en slechte organisatie. In de oneindige vlakten dompelden allerlei groepen bannelingen zoekend naar een rustpunt.

En waar de Duitschers hun stellingen gemaakt hadden en hun kantonnementen opsloegen, voerden ze veel vrouwen en kinderen weg en brachten ze — zooals ze trouwens ook met Belgische en Fransche vrouwen deden — naar de concentratiekampen. Vele Poolse vrouwen bevonden zich te Holzminden en het is hier wel de plaats om een artikel uit die dagen aan te halen over dit onderwerp:

« Nog levendig herinneren we ons een eigenaardig tooneeltje uit Antwerpen. Dikwijls zagen we het des Zondagsmorgens in de statige Onze-Lieve-Vrouwekerk.

't Was tijdens de hoogmis. 't Oude orgel dreunde onder de hooge gewelven. Ginds, ver, in 't koor verschenen de priesters in 't goud, 't purper, 't wit... en hun stem klonk slechts flauw tot achteren door.

En hierachter kwamen schuchter vrouwen en kinderen binnen. Over hun hoofd en schouders hing een doek. De kleedij was grof, meestal afgedragen, soms haveloos. Veel dier vrouwen droegen hooge mannenlaarzen.

Deze landverhuizers, want dat waren ze allen, hadden Polen verlaten en bevonden zich tijdelijk te Antwerpen, op doorreis naar Amerika.

Alles was hun hier vreemd en toch 't meest onbekende lag nog verder, ginds over den Oceaan. Schuw en angstig dachten ze aan de toekomst en daarom hadden ze behoefte te bidden.

Ze knielden daar achter, in den grooten, prachtige tempel neer.

Ze lagen op de uitgesleten grafzerken, waaronder eerbare Antwerpsche « borgers en heere

huisvrouw » sliepen, al honderden jaren lang. Ze hielden 't lijf onbeweeglijk als ware 't een beeld, vouwden vroom de handen of klopten zich deemoedig op de borst. Engelsche, Duitsche, Fransche toeristen, wien door den kerkbaljuw op een teeken van zijn zilveren staf geboden werd bij een zijkapel te wachten tot de dienst geëindigd was, om Rubens' meesterstukken of de kunstig gesneden koorstoelen te bewonderen, keken nieuwsgierig naar die armzalige groep.

O, in dien tempel, waar alle standen toen vertegenwoordigd waren, liet ik dikwijls mijn bhk gaan van hen, die reisden uit weelde en om genoegen, naar hen, die hun velden moesten verlaten om over den Oceaan een nieuw bestaan te zoeken. En ik heb er het leed van Polen gevoeld.

Aan dat tooneeltje dacht ik, toen een ontvlucht krijgsgevangene me een godsdienstoefening te Holzminden beschreef.

Bij dit stadje, in Hannover, zijn kampen voor Russen, Franschen, Engelschen, Belgen, maar ook voor geïnterneerde burgers.

In een dier kampen bevinden zich honderden Poolsche vrouwen en kinderen.

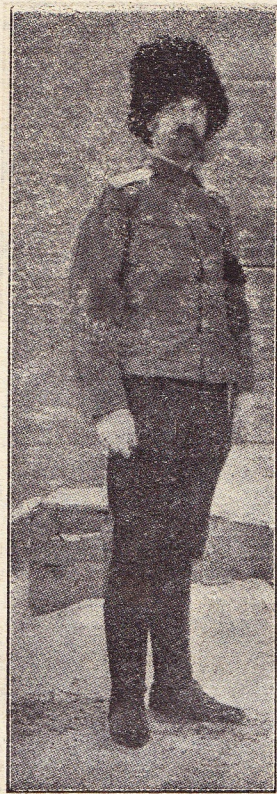
Ook daar dragen ze den bekenden hoofddoek en bij velen is de kleedij versleten. Nu wennen ze zich aan haar gevangenschap, maar eerst konden ze uren en uren weemoedig over de draden staan turen, als zagen ze nog haar land, waar de oorlog woedde.

Bijna allen hebben vreeselijke tooneelen doorleefd. Van velen, ja, de meesten, brandde het huis af. Ze zijn arm, bezitten niets dan wat ze in een bundel konden meesleuren... de bekende pakken, zooals we ze ook bij de landverhuizers zagen. De man, een of meer zonen, zijn in den oorlog en de vrouw, de moeder, hoort nooit van hen. Zijn ze gewond, gevangen, dood? Men leest die onzekerheid, die angst, het verdriet in haar oogen. Als de vrouwen in groep om de aardappelpelmand zitten of bij de waschkuip staan, zwijgen ze meestal, of spreken met eentonige, matte stem.

Sommigen hebben in 't krijgsgevangenkamp haar echtgenoot gevonden. Dat was een verheugend wederzien! Op sommige dagen mogen ze 's namiddags van 1 tot 3 met elkander spreken. Dan komen ze samen op den zoogenaamden « boulevard » tusschen de kampen, maar, is de tijd verstreken, dan moet ieder weer naar de afzonderlijke verblijfplaats.

In dat vrouwenkamp zijn ook Belgen en Franschen. Deze kunnen niet met hun Poolsche zusters spreken, maar soms kijken ze elkander sympathiek aan, want ze voelen zich een, bannelingen uit de verschillende gewesten, waar de gemeenschappelijke vijand heerscht, gedood, gebrand en geplunderd heeft.

De kerk staat in 't krijgsgevangenkamp. 't Is een barak. En daar ook knielen de Poolsche vrouwen, gelijk wij het in Antwerpens kathedraal zagen. Ze zijn zeer godsdienstig en verzinken in gebed, soms zoo lang, dat de priester — een geïnterneerd Fransch geestelijke — haar op den schouder tikken moet en dan wenkt heen te gaan, daar er buiten andere gevangenen wacht-

Officier der Kozakken.

ten, om op haar beurt binnen te treden.

Dat knielen is haar eenige troost. Zoo doet het haar man, haar zoon ook, ergens op 't lange front...

Dan keeren ze, ingetogen nog, naar haar kamp terug, 't hoofd gebogen, zich moeizaam voortsleepend, als gedrukt onder 't groote, eeuwige leed van Polen.

En zoo kruipen de dagen voort, eentonig, zonder afwisseling.

Veel mannen gaan nog buiten 't kamp werken, zien andere streken komen in dorpen en steden, aan stations, kanalen, rivieren, worden uitbesteed als werkkracht bij fabrikanten of boeren.

De vrouwen van Polen — evenals die van België en Noord-Frankrijk — stuiten steeds op de draadversperring.

Ze wennen zich aan 't droevig leven. Maar velen zijn er gestorven. Aangrijpend was soms dat heengaan... Een in vrijheid gestelde Vlaamsche boerin heeft mij sommige dier tooneeltjes beschreven. Zij was overste eener barak. Met tranen in de oogen — de herinnering greep haar aan — verhaalde ze me, hoe een Russische moeder in den doodstrijd haar twee kinderen bij zich hield. « Ze had veel tot mij willen zeggen, maar we verstonden elkander niet. Ze wees naar de meisjes en 'k deed teeken, dat ik er voor zorgen zou. Zij knikte. 'k Riep toen een andere Russische. De stervende stotterde eenige woorden en snikte dan... En och, Heere, toch, toen ze heur oogen al sloot, zocht ze nog met heur

Servië. — Vervoer van gekwetsten.

bevende handen die van haar arme schaapkens... Ja, wat ik in die barak gezien heb!... 'k Pems aan een Fransche gravinne, die op sterven lag en mij om melk vroeg. Uit een kasteel was ze weggevoerd en ze gaf hier den geest op stroo. En ik moest alle moeite van de wereld doen, om haar een teugske melk te bezorgen... 'k Haalde ook een Franschen pastoor, gevangen gelijk wij... Toen was heur wezen klaarder... Ze is rustig gestorven... Och, Heere, die barak... De Duitschers hebben wreed met vrouwen en kinderen gehandeld. »

De ellende der Russen zag men in dien Winter ook reeds in Vlaanderen. De Duitschers voerden gansche drommen krijgsgesvangenen naar 't Westelijk front om er te arbeiden, tot onder het vuur der bondgenooten. Ook in onze provincies werden hier en daar kampen van Russen gevormd. De Duitschers waren over het algemeen hard voor deze bannelingen en behandelten ze als echte paria's. Men zag de stoeten naar en van 't werk gaan. De goedhartige burgers brachten in het eerst voedsel naar de ongelukkigen, maar de Duitschers verboden dit. Een wijk van Kortrijk werd gestraft, om het verbod overtreden te hebben. De bewoners moesten twee dagen binnenshuis blijven. Geen hulp aan die bondgenooten...

En men zag hoe Russen zich bukten om een korst brood uit het slijk op te rapen en dit te verslinden. Menigen zoon van het Czarenrijk is in Vlaanderen en Frankrijk van ellende omgekomen. En in die dagen was het nog maar 't begin van hun ellende...

XXI.

Het onderzoek naar de gruwelen der Oostenrijkers. — Het dagboek van Dr Van Tienhoven. — Het offensief der Oostenrijkers. — De Servische zege van Roudnik. — De vlektyphus.

In het eerste deel van ons werk vertelden we hoe in Augustus de Oostenrijkers, die gemeend hadden, het kleine Servië onder den voet te kunnen loopen, tot een snellen terugtocht gedwongen werden. Er liepen toen geruchten, dat deze troepen grotendeels bestaande uit Kroaten, Honga-

ren, Tsjechen en Polen, gruwelen bedreven.

Dit werd weldra bevestigd, gelijk wij nu zullen verhalen. Arme bevolking van dit Servisch oorlogsgebied!

De Servische kommandant der Drina-divisie benoemde een commissie, om een onderzoek naar die wreedheden in te stellen, waarvan Serviërs, een Oostenrijksch dokter, de Zwitsersche ingenieur Schmidt en de Nederlandsche geneesheer in Servischen dienst, d'Van Tienhoven deel maakten. En het is uit het werkje van dezen laatste, dat wij eenige bijzonderheden aanhalen (1). D'Van Tienhoven staafe zijn mededeelingen door vreeselijke fotos.

Het onderzoek betrof het gebied tusschen Zaflika en Breziak. Per auto ging het door het geteisterde land. De bevolking woont er zeer verspreid, meest in kleine gehuchten van enkele boerderijen om een kroegje heen; van een stuk of wat woningen om het huis van een pope.

Al spoedig vonden zij zestien lijken van menschen, met touwen aan elkaar gebonden, die ieder drie tot viermaal doorschoten waren, de armen en beenen gebroken, de schedels stuk geslagen.

Er was een Oostenrijksche majoor krijgsgesvangen gemaakt, dien de bevolking vooral schuldig stelde aan de wreedheid zijner troepen. De commissie hoorde hem, majoor Jozef Balzarick. Zij nam hem mee naar een kleine weide, waar de lijken der met gewerkolven en bajonetten vermoorde grijsaards, vrouwen en kinderen over elkaar lagen, jonge wezentjes met afgekapte armen en nog gruwzamer verminkt. De majoor ontken- de schuld. Maar toen hij later naar 't hoofdkwartier werd vervoerd met een Servischen majoor in het rijtuig, en hij als gemeen soldaat op den bok, toen heeft hij kans gezien zich met cyaankali te vergiftigen.

Elders vond de commissie de lijken van vier menschen, doodgeslagen, liggen. Een trouwe hond, nog aan een touw, dat zijn meester vasthield in de verstijfde hand, was middendoor gehakt. Uit een versch graf dolven zij vijf lijken op, twee zonder wonden, die den indruk maakten van levend te zijn begraven.

Verder weer vonden zij op een hoop de lijkjes van 60 à 70 kinderen, verbrand in een school. En zoo zag de commissie nog veel meer.

Later is prof. R. A. Reiss, hoogleeraar aan de universiteit te Lausanne, in Servië gekomen om een meer gedetailleerd onderzoek naar de gruwelen in te stellen.

In zijn publikatie (R. A. Reiss, Comment les Austro Hongrois ont fait la guerre en Serbie. Librairie Armand Colin, Paris.) schat hij het aantal slachtoffers van tusschen de twee maanden en 92 jaar op 3000 à 4000. Hetgeen prof. Reiss nog verder beschrijft gaat alle beestigheid te boven.

« De ingenieur Schmidt is er weken lang ontstaan van geweest » en toen ik hem later bezocht, zei zijn vrouw: « Mijn man is geheel in de war. Hij slaapt bijna niet, en ziet 's nachts telkens lij-

(1) « De gruwelen van den oorlog in Servië. Het dagboek van den oorlogschirurg D'Van Tienhoven », naverteld door M. J. Brusse.

Een Servisch gewonde.

ken en verminkten. »

Later sprak het Oostenrijksch legerbestuur zware straffen over de schuldigen van deze misdaden uit. (1)

In de gansche streek werden de bezittingen der bewoners volkomen vernield. Bedden, kassen, stoelen, tafels, kachels, naaimachines kapot geslagen; de huisdieren, die niet geslacht of meegenomen konden worden, soms al even wreed gedood of verminkt.

En dat het hier een wraakneming voor de nederlaag was, bleek wel uit de opschriften in het Servisch op de huisdeuren, zooals Dr Van Tienhoven het zag aan het gansch leeggeplunderde huis van een pope (priester), waar de soldaten geen enkel papiertje in de bibliotheek heel hadden gelaten.

Zoo las hij daar: « Schoone herinnering aan de strafexpeditie van het Oostenrijksch leger, 15 Augustus. Servië verwoest! Leve het Oostenrijksch leger! »

Op de puinhoopen van de verwoeste en verbrande huizen lagen de portretten van den Koning en den kroonprins met de oogen uitgestoken. Verder bleek, dat tal van vrouwen, wier mannen doodgeschoten waren, door de soldaten waren meegevoerd over de grens. Trouwens, ook over die grens, in 't eigen gebied dus, werd met groote wreedheid huis gehouden. 't Is vastgesteld, dat vrouwen en kinderen van daar wonende Serviërs, die naar hun vroeger vaderland gedeserteerd waren, zonder eenige rechtspraak door de politie zijn opgehangen.

« Dien eersten avond zou onze kommissie met de auto aankomen bij het hoofdkwartier van 't leger. 't Was laat geworden, en toen we over een brug reden, kregen we een lek in een band. Door den nacht moesten wij toen te voet verder. Links en rechts werd geschoten, zagen wij telkens vlammegeflits. We gingen midden door het slagveld, langs lijken van soldaten, kadavers van paarden, door een verpestenden stank, want 't was Augustus en de ontbinding trad snel in. Alle boomen waren kapot geschoten, koeien lagen doodelijk getroffen neer; er gaapten gaten van granaten

in den grond, die verder met patroonhulzen was bezaaid.

In een huis waar alles aan stukken geslagen was, vond men in een kamer de lijken van 25 personen, meest mannen, waaronder een soldaat, door geweeschoten en bajonetsteken vermoord.

In de vlakke lag een groep van ongeveer honderd burgers, die eerst als gijzelaars waren meegevoerd, maar omdat het te lastig werd ze verder mee te nemen, had men de weerloozen op beestachtige wijze vermoord.

Dr Van Tienhoven toonde fotos o. a. van een jong meisje, oud 16 jaar, door bajonet- of sabelsteken gedood, stukgeslagen kaak en van den rechter arm een stuk vleesch afgesneden.

Dan een foto van mannen, tusschen 30 en 50 jaar, die voor militairen dienst afgekeurd waren en vermoord werden door steken in de borst.

Een andere foto was die van :

1. Man, oud 60 jaar, beide beenen gebroken en door 6 kogels doorboord, 2 bajonetsteken in de borst.

2. Jong meisje, 19 jaar. Arm en been gebroken, hersens ingeslagen. Als bewijs van overgave en onderwerping droeg ze om haar rechter arm een witten band.

3. Man, oud 65 jaar. Ettelijke malen doorstoken en doorschoten. Enorme wond boven het linker sleutelbeen.

En toch, hadden de Serviërs geen wraak uitgelokt.

Wij kennen dat volk weinig, zooals trouwens ook de andere volkeren van Zuid-Europa.

De Serviërs waren een vreedzaam ras, goedhartig, rustig, ordelijk. Nimmer werd een vreemdeling in hun gebied gestoord. De bevolking arbeidde ijverig. Het land was echter nog voor heel wat ontwikkeling vatbaar. Daar bestond de gewoonte nog van lange marschen. Boeren, die naar de markt gingen, waren soms twee dagen onderweg.

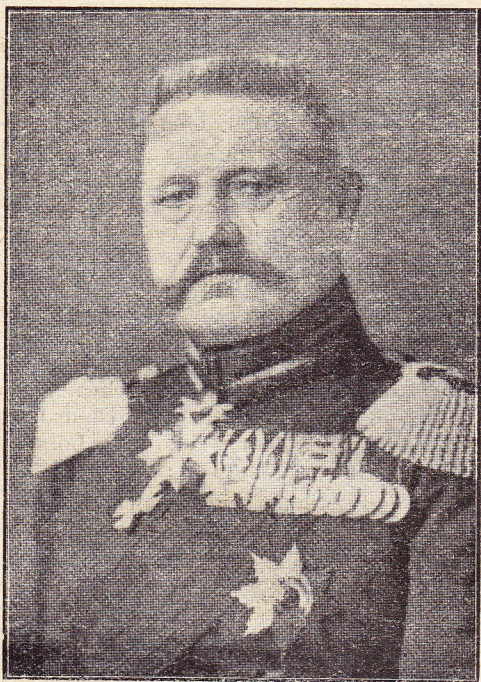
In de hoogere standen, die der ambtenaren, was meer onrust en openbaarden zich dikwijls samenzweringen van allerlei partijen.

De Oostenrijkers begonnen na hun nederlaag van Augustus 1914 een nieuw offensief in Servië.

De Serviërs moesten wijken. De vijand volgde aarzeland en 't was pas op 14 November dat hij Wallecho bezette. Wat al gewonden in die maand September. Dr Van Tienhoven teekent in zijn dagboek :

2 September. In het magazijn van het vijfde regiment zijn achthonderd gewonden binnengebracht, vannacht. Ik ga er heen om de zwaarste gevallen uit te zoeken. Wat is 't een droevig gezicht! Die niet te ontwarren massa in hun lange jassen, doorloopen van bloed, zoo op 't stroo, als vee. Op de bovenverdieping, waar boven elkaar drie stellingen dienden om de munitie te bergen, daar liggen nu de gewonden ongepakt, zoo maar op die harde planken. Overal liggen de zwaar gewonden, zonder verbanden, verlamd, of blind, met de darmen uit het lichaam, — de stervenden, de dooden reeds. En wat is 't vreeselijk, dat ik er niet méér dan tien opereeren kan op een dag; dat we zooveel langer moeten laten liggen, dat ze niet eens verbonden kunnen worden. Denzelf-

(1) Zoover heeft men het Duitsch legerbestuur in Frankrijk en België nooit kunnen krijgen.

Generaal von Hindenburg.

den nacht vervoeren we er eenigen naar mijn chirurgische afdeling, de anderen laat ik zooveel mogelijk verdeelen over de hulpziekenhuizen.

3 September. Eindeloos voort worden ze aangevoerd van de slagvelden. 't Is om er wanhopend onder te worden. Weer ga ik er uitzoeken uit de magazijnen, zie ik dezelfde ellende.

8 September. Tot 3 uur vanmiddag heb ik geopereerd. Toen ben ik op mijn bed gaan liggen, doodmoe. 's Avonds nog opgestaan voor twee amputaties. Er zijn duizenden gewonden.

De Oostenrijkers gebruiken dum-dum kogels. Dr Van Tienhoven schrijft:

« Ik geloofde echter aanvankelijk niet aan ontplofbare patronen. Maar later ben ik van mijn twijfel bekeerd, en heb ik zekerheid gekregen, dat de Oostenrijkers ze gebruiken. De typische wond van zoo'n patroon is: een kleine inschotopening in het vleesch. Doch daaronder is ze gestuit, ontploft, en heeft ze een enorme uitschotopening geslagen. Die wonden heb ik er sedert enkele gezien. En als proef op de som heb ik er de stukken van ontplofbare kogels, de perforatienaald, de stukken van den mantel uit verwijderd. »

Bij zijn terugkeer in Nederland zond hij dergelijke kogels aan een artillerie-deskundige, die hem schreef:

« Tot voor enkele dagen had ik mij steeds in woord en geschrift op het standpunt gesteld, dat het sprookje der ontplofbare kogels de wereld uit moet, om de doodeenvoudige reden dat deze niet bestaan, terwijl bovendien alle moderne klein-kaliber geweerkogels onder bepaalde omstandigheden verwondingen kunnen teweegbrengen die op 't eerste gezicht den indruk wekken, dat er met ontplofbare kogels geschoten zou zijn. De door

u meegebrachte patronen hebben me echter anders geleerd. Het zijn de meest verschrikkelijke moordwerktuigen, die men zich denken kan. Toen ik na het voorzichtig openpellen van een der kogels den inhoud zag en de werkelijkheid langzamerhand tot mij doordrong, bleef slechts een gevoel van walging bij me over, voor de menschonteerende oorlogsmisbruiken van een machtig rijk tegen een dapper, vaderlandslievend en hoogst sympathiek volkje van een paar miljoenen zielen. »

De ellende te Walecho, waar de vele gewonden aankwamen, steeg nog. Zoo halen we uit het dagboek aan:

« 15 Oktober. O ja, die arme moeder heeft den heelen nacht in de kapel doorgebracht bij het lijk van haar zoon. Het was haar eenig kind, een dapper officier, zeer bemind onder zijn soldaten. Vreeselijk heeft hij geleden en de meedoogenlooze tetanus-infectie maakte er een eind aan. Met alle eerebetoon is hij begraven. Eerst een dienst van den bisschop voor de geopende kist, geplaatst op twee stoelen voor onze kapel, en onder gezang en ceremonieel van de Grieksche Katholieke Kerk. Voorafgegaan door de geestelijkheid droeg men hem weg. 't Was treffend.

Overigens raak je hier gewend aan 't uiterlijk vertoon van smart onder de Serviërs, als er een nabestaande is overleden. Dat waanzinnige huilen, dat schrikkelijk luidruchtige huilebalken, met maar voortdurend slaan op de borst is als 't ware een nationale ceremonie. Ze pauseeren even om wat te eten, een kop koffie te drinken, vegen den mond af, en beginnen dan weer. Maar aandoenlijk is hun zorg voor het kaarsje. Als er iemand dood gaat in Servië, moet er een kaarsje worden aangestoken bij zijn lijk. Zoo heeft er in ons hospitaal dagen lang een vrouw bij 't bed van haar man gezeten, voortdurend met een kaarsje en een doosje lucifers in haar schoot.

De zuster vertelden, dat zij ook 's nachts niet naar bed wilde — om 't kaarsje... Maar de man ging niet dood. En ook voor hun vijanden, voor gewonde Oostenrijkers in 't hospitaal, zouden de Serviërs in de andere bedden hun laatste cent geven, om een kaars voor hen te koopen, als zij mochten sterven. Waar ze 't altijd zoo gauw vandaan haalden op de zaal? — maar geen minuut na den dood, of 't stond te branden. — En dan, in hun gewone doen, niet alleen de begrafenismaaltijden, maar telkens weer als de sterfdag verjaart wordt er getrakteerd. Ik kwam nog eens bij vrienden in Walecho, dat ik aan de huisvrouw vroeg waaraan we dit bijzondere onthaal dankten. « O 't is de verjaardag van moeder's sterven. »

Er kwamen ook duizenden vluchtelingen aan. Onder den indruk nog der gruwelen van de eerste periode, was nu bij de nadering van den vijand de bevolking uit het oorlogsgebied in paniek heengetrokken.

Duizenden en duizenden stroomden ze nu Walecho binnen, met vrouwen en kinderen en zieken, gebrekkigen, uitgehongerd, en er was schier geen voedsel.

Maar Walecho zelf werd bedreigd. Het Servisch hoofdkwartier vertrok in stilte naar Kra-

Koning Peter schenkt het vaandel aan een infanterie regiment.

goejewats. De gewonden moesten weggevoerd worden.

De bevolking vluchtte. Men hoorde het geschut in de nabijheid bulderen.

Den 1° November vielen de eerste granaten. De treinen vertrokken volgeladen tot op het dak der wagens. Er heerschte een namelooze verwarring.

Ook de ambulance van Dr Van Tienhoven moest vertrekken.

« Na ons vertrek in den nacht van 2 November uit Walecho », schrijft de geneesheer, « zijn daar eerst Oostenrijksche patroeljes, later massas infanteries en paardenvolk binnengebomen, hebben de stad bezet, en grootendeels zijn ze weer doorgetrokken. De heele kuststreek tot Obrenowatsj was toen in hun bezit. Hun front strekte zich van daar aan de Save over Walecho tot bij de Drina uit. En de Serviërs moesten terug, bij gebrek aan munitie. Want zij gebruiken Fransche kanonnen, en de schietvoorraad uit Frankrijk kwam te laat.

Wel heeft Servië in Kragoejewats zijn eigen elektrisch gedreven munitiefabriek, waar patronen, granaten, handbommen enz. worden gemaakt, kanonnen gerepareerd — maar dit bedrijf was onvoldoende.

De gruwelen van Augustus werden niet meer herhaald.

De straffen hadden er den schrik ingebracht. De officieren hadden hun troepen beter in bedwang. Er is dan ook heel weinig kapot gemaakt. Ze wilden Servië blijkbaar zooveel mogelijk ongeschonden annexeren. Doch slechts elf dagen hield de bezetting stand.

Want de Oostenrijkers waren daar zoo ver van hun basis verwijderd, dat het approviandeeren met den dag moeilijker werd. Bovendien waren de troepen afgetoed in het zware terrein, op die slijkwegen van in mist en sneeuw gesmolten leem.

De wagens bleven er in steken, ze reden hun paarden stuk.

Als ge nagaat, dat hun wagentransporten van 10 tot 14 dagen onderweg bleven van Obrene-

watsj naar Walecho wat zeventig kilometer is. Overal lagen dan ook hun doode paarden. Om Walecho lagen er nog 583 paarden-kadavers in ontbinding, toen wij daar terugkwamen. Stel u dien stank voor, in dat natte weer. Maar juist om den staat van hun wegen, gebruikt het Servische leger heel weinig paarden, — voor de kavalerie natuurlijk, en hier en daar meer. Doch verder uitsluitend ossen, en ook wel buffels. Ossen zijn veel sterker, veel taaier dan paarden, maar leggen dan toch 15 tot 20 kilometer per dag af.»

De slag woedde nu van de Save tot de Morava.

Den 29° dreef het XVe Oostenrijksch korps het 1° Serviërs uit de belangrijke stelling. De Serviërs moesten nu Belgrado, hun hoofdstad, opgeven.

De Oostenrijkers schatten dit sukses te hoog en geloofden den weerstand van hun tegenstander voor goed gebroken.

Generaal Trank hield den 2° December van uit Semlin zijn plechtige intrede te Belgrado. Dit geschiedde met veel praal.

Te Weenen vierde men deze gebeurtenis met groote geestdrift. 't Werd ook tijd dat men iets kreeg om de bevolking op te monteren.

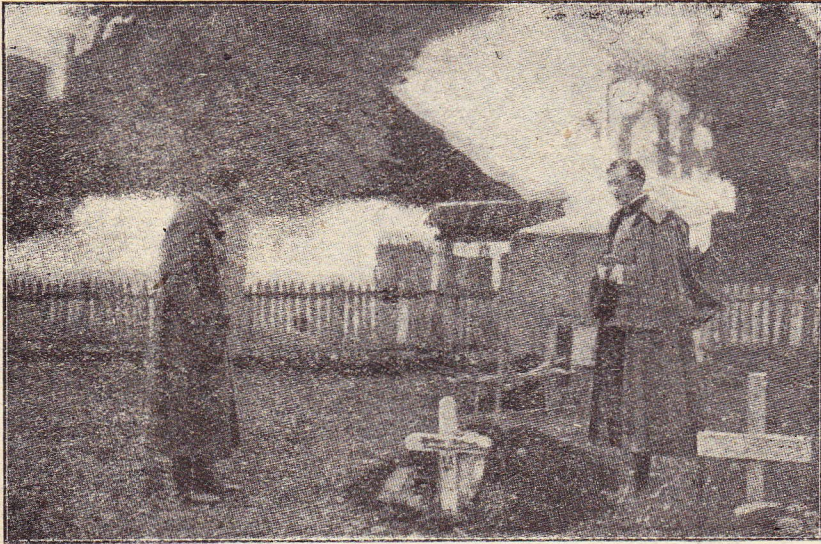
De Oostenrijksche generaal Potiorek blurte dat men acht dagen later te Nisj zou kantonneren.

Nisj was stampvol met vluchtelingen. Bijna gansch Belgrado bevond zich daar. Tal van ambulancen waren gereed gemaakt en in de genie-kazerne alleen stonden 1500 bedden.

Terwijl men zich te Weenen dus reeds over de vernietiging der Serviërs verheugde, namen deze de noodige maatregelen voor een tegenaanval.

Er kwam nieuwe munitie aan. Het leger was nu gekoncentreerd te Kragoejewats, het nijverheidscentrum en het groot arsenaal van Servië. Als dit verloren ging, zou men van de hulpmiddelen beroofd zijn voor de verdere worsteling.

Het uur was dus ernstig. Het bestaan van het leger, dat van het land zelf stond op het spel. De

Servische officieren bij het graf van een hunner makkers.

generaals en de officieren verborgen het aan de soldaten niet.

De oude Koning Peter kwam van Vrania naar het leger. D'Van Tienhoven teekende het aldus op:

« De oude Koning is naar 't front gegaan en heeft daar zijn troepen toesproken:

« Mijn zonen, gij hebt gezworen uwen Koning en uw vaderland te verdedigen. Ik ontsla u van de eerste helft van uw eed, alleen de tweede moet gij u herinneren. Ik ben gekomen om samen met u het vaderland te verdedigen, om mijn leven met het uwe op het spel te zetten. Maar wie van u zich niet als zoon van dit land voelt, mag zijn geweer wegwerpen en naar huis gaan! Ik waarborg hem dat hem geen leed zal geschieden, want gij zijt moede en gij hebt genoeg gedaan... »

Ook de prinsen waren er bij en het behoeft niet meer herhaald met welk een geestdrift de troepen hun aartsvijand het dierbaar vaderland uitjoegen.

Drie dagen daarna hield Koning Peter zijn intocht in zijn beroemde hoofdstad, die deerlijk geleden had, en hij trok met zijn zonen naar de hoofdkerk, waar een dankdienst werd gehouden voor de herovering van Belgrado. »

De strijd was als volgt verlopen.

Uit Salonika, een vrijhaven voor Servië, zond men reusachtige treinen met munitie.

Tsjechische krijgsgevangenen zouden den Oostenrijkschen toestand verklapt hebben, zeggende: « slaat er nu op... ze hebben geen eten meer. »

Den 3ⁿ December om vijf uur deden de Serviërs een verwoeden aanval op den onvoorbereiden uitgehongerden vijand, wiens rechtervleugel direkt tot wijken werd gebracht. En gedemoraliseerd als het door de ontberingen was, ging nu het geheele leger tot den terugtocht over. Doch nog wilden zij trachten althans Belgrado te behouden.

Groote strijdmachten trokken samen bij Mladenowatsj, het steunpunt aan de groote spoorlijn,

waar geweldig gevochten was, en 20.000 man zou zijn gevallen.

Doch toen ze ook hier de nede laag leden, en de Serviërs in den rug van de bezettingstroepen van Belgrado vielen, gelukte het hun de Oostenrijkers, na nog enkele schermutselingen, wederom het land uit te drijven.

De strijd was aangevangen door de twee divisies van het centrum van het I^e leger. De nevel verborg hun nadering.

Hun artillerie, die zoo lang gezweven had, begon eensklaps te bulderen. De Oostenrijkers, die zelfs den tijd niet hadden zich te ontplooien, werden door paniek aangegrepen en vluchtten heen. Maar nieuwe troepen brachten weer vinnigheid in den strijd.

Drie dagen lang weerstonden vijf Oostenrijksche brigaden aan de verwoede bestormingen van de aanvallers; in den namiddag van 5 December weken zij.

Het XVe korps werd in de vallei der Morava geworpen en de Serviërs hielden daar een groote slachting onder de troepen, die verward en angstig door een liepen. Gedeelten vluchtten tot Oujetzi en verder.

Het XVIe, XVe en XIIIe korps werden in het debacle meegesleurd. Geen mogelijkheid in dien chaos nog orde te krijgen voor tegenaanvallen, zelfs om op een verdedigingslinie stand te houden.

Ieder was slechts om zijn eigen heil bekommerd, trachtte zijn leven te redden, aan de slachting te ontkomen, de Drina te bereiken. Men wierp in de vlucht geweren en ransels weg, om sneller te kunnen loopen. Gewonden bleven achter. Overal lagen stapels doden. In de passen, waar veel sneeuw lag, werd de ramp nog grooter. Artillerie en bagage dreigden den doorgang te verstoppen.

Men luisterde niet meer naar de stem van officieren en wierp geschut en wagens in de afgronden.

Bij Belgrado worstelden het XVIIe, VIIIe en

Servië. — Vervoer van gewonden.

XIIIe korps nog. De Serviërs van Youritchitch en Stepanevitch vernamen de zege van het I^e leger en wierpen zich met onweerstaanbare kracht op den tegenstander, die op 13 December alle verdediging opgeven moest. En ook hier wijken moest, waar tien dagen geleden met zooveel praal een intocht hield, vanwaar hij bluffende telegrammen de wereld rond zond en de vernietiging der Serviërs vierde.

En nu: de Oostenrijksche regimenten vluchtten hals over kop langs de bruggen en wierpen geweren, ransels, allerlei uitrustingsstukken over de boulevards der hoofdstad. Alleen op de hoogte van Toptchider werd nog door een groep hardnekkigen gestreden.

Op 15 December was dus het gansche Servische gebied van vijanden gezuiverd.

Ziehier de buit der Serviërs: 46.000 gevangenen, 3 vaandels, 126 kanonnen, 362 kaissons, 70 machinegeweren, 2000 paarden, 3 militaire muziekkorpsen, 39 veldovens. Men wist geen raad met de gevangenen, daar er voedsel ontbrak en zond ze naar Malta ter verzorging door de Engelsen.

Men noemde deze zege de overwinning van Roudnik. Laten we nu nogmaals het dagboek van Dr Van Tienhoven opslaan, om een denkbeeld te krijgen van al de verliezen der Oostenrijkers en het gruwelijke dezer gevechten.

Dr Van Tienhoven keerde naar het bevrijde Walecho terug en schreef:

« Eerst bereikten we Mladenowatz. In de koffiekamers van 't hotel lagen de zieke en gewonde soldaten door elkaar. Op straat was 't van een smerigheid, — onbeschrijfelijk. En een massa arme mensen; de winkels geplunderd, want het slagveld was heel dichtbij. Daar zagen we de lijken nog op stapels liggen. De mensen vertelden ons dat hier 'n twintig duizend soldaten waren gevallen. Maar dat was al een week geleden en nog waren ze niet begraven. Dus u kunt dat voorstellen.... De Servische troepen hadden daar nu

geen tijd voor. Dag noch nacht werd hun rust gegund, om de Oostenrijkers toch maar te achterhalen. »

En dan te Walecho zelf!

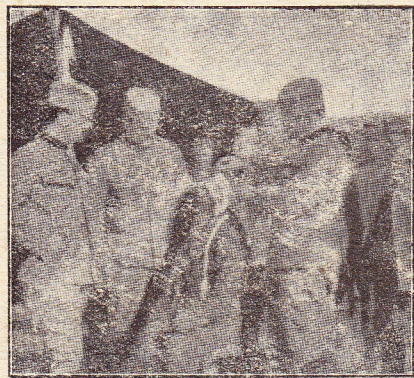
Om zes uur 's morgens trok D^r van Tienhoven op verkenning uit. « 't Was grauw, regenachtig weer », vertelt hij. « De stad heele maal verlaten, de woningen overal opengebroken. Ik kom door een steegje, waar drie huizen afgebrand zijn. En waarachtig, ik had moeite om mij goed te houden, zoo gruwzaam luguber zag dat mooie, vriendelijke stadje eruit, dat ik in vreedetijd had gekend, allerliefst, — en waar ze me eereburger van hadden gemaakt. Daar waren al die legers nu door getrokken; dat was door Serviërs en Oostenrijkers misbruikt en vervuild. Een dood paard op een hoek lag in ontbinding, overal mesthoopen, waar 't ongedierte in krioelde. In zoo'n luxueus huis, waar alles openstond, ging ik binnen; hadden ze gebruikt als paardestal; paardemest in de slaapkamers, zijden dekens als paardedekens.... Want ze hadden er geducht huisgehouden, de Oostenrijkers, en ook de nasleep van het eigen leger.

Het zoogenaamde « Roemeensche regiment », bestaande uit Serviërs van de Roemeensche grens, genoot een zeldzaam bedenkelijke reputatie, voor zijn plunderzucht. Dat was er ook geweest. 't Is grootendeels treinregiment, 't laatste van den sleep, dat daardoor veel meer kans heeft om ongestraft te gappen.

En overal opschriften in krijt op deuren en muren: « hier woont Hauptofficier X », « Leutnant Z. um die Ecke ». — Alle stations waren geworden « K. K. Militärbahn », « Eintritt strengstens verboden! » — enzoovort, onder 't kortstondige Oostenrijksche gezag.

En in ons eigen hospitaal!

De toestanden daar spotten met mijn stoutste verbeelding. Dat was een heidensche verwarring, en smerig, smerig...! In dit ziekenhuis met hon-

Servië. — Het verplegen van een verwonde.

derd bedden waren vijftien honderd zwaar gewonde menschen... « verpleegd ».

In den kelder, waar ik nooit kwam — open gewelven met hekken ervoor, waar ge door een luik binnen moest kruipen, hadden ze er meer dan honderd neergelegd op 't natte stroo, hadden ze overal zoo maar hun behoefte gedaan.

De zolders stijfvol, het administratiegebouw — en een walmende stank! Een groote tent was er over de stumpers heen gespannen in den tuin. Op de koude mozaïekvloeren van de gangen zoo vol, dat ge er nauwelijks door kon. Want nog altijd lagen hier opgeborgen, onverzorgd, 'n kleine vierhonderd van de zwaarst gewonden. Zij lagen, de meesten nu al twintig dagen, nog altijd zonder verband, nog altijd in hun uniformen, zitgeput en verwaarloosd, terwijl de etter uit hun bedden droop.

Van de 16,000 gewonden, die er oorspronkelijk in Walecho gelegen hebben, voerden de Oostenrijkers er twaalf duizend mee in de paniek van de vlucht. Ook dit ellendig transport was verder blijven steken.

« Ik kwam in 't vroegere kamertje van zuster De Groote, en ik vond er twaalf gewonden liggen; in de verbandkamer vijf en twintig, de sterilisatiekamer stijfvol, met overal op de vloeren faecaliën en verdroogden etter. In mijn eigen kamer was 't allerdroevigst gesteld; de Röntgenkamer was berplaats van leeg flesschen, — maar waar ik letterlijk van griezeld, dat was die stapel lijken in de lijkenkamer, met twee... stervenden eronder.

En zooals de kerels in bed lagen, in hun doorbloede uniformen, hier en daar met een ziek been eruit, de broek afgescheurd, de ellende van die bloote, geïnfecteerde wonden! 't Lijden daar op die harde granietvloeren van de gangen, met enkel wat uitgeloopen strooisel!

Maar in al die hospitalen te Walecho was het dezelfde, of nog erger ellende. Ik herinner me, dat ik den tweeden dag na mijn aankomst in het gymnasiumhospitaal ze tig lijken van Oostenrijkers op een hoop zag liggen. En toen ik die gruwzame massa wat uit elkaar haalde, vond ik er twee lijken van hoofdofficieren onder. — Ja, zeiden de dokters, er was nu eenmaal geen tijd om ze te begraven.

De vuiligheid was onbeschrijfelijk, overal. Bij ons stonden de beerputten vol, waren ze overgelopen; en tevergeefs wachtten we op de pompwagens. In onzen mooien tuin lag een reusachtige mestvaalt te walmen van den stank, met de ingewanden van het geslachte vee, met oude verbanden, en daar braadde de zon dan maar op. — Onbeschrijfelijk! Ik kan 't niet anders zeggen. U had 't mee moeten ruiken. Maar 't opruimen van al dien zwijneboel ging heel langzaam, al kwamen er iederen dag vijftig krijgsgevangenen om te helpen. Een nieuwe faktor van zorg was, dat we geen brandstof hadden.

De vreugde bij de Serviërs over de zegepraal was niet onvermengd. Er kwam nu hevig lijden, zooals Dr Van Tienhoven vertelt:

« De Serviërs namen duizenden krijgsgevangenen; en duizenden zieke en gewonde Oostenrijkers bleven er achter, de meesten in een desolaten toestand. Onder die afschuwelijk van de luizen bezochte soldaten, die onverzorgd met hun uniformen aan maar neerlagen, maakte de vlektyphus gemakkelijk slachtoffers. De epidemie breidde zich snel en onrustbarend uit, ook onder de krijgsgevangenen. Dat ondervonden we spoedig in Walecho en omgeving, waar bovendien zoo veel bekommerde vluchtelingen in de verlaten huizen een onderkomen hadden gezocht, die een lichte prooi werden voor de gevreesde ziekte.

Op de straten, in de leeggehaalde woningen, overal zaten en lagen ze, de gezonden, de zieken, de dooden, rampzalig aan zich zelf overgelaten. In het hospitaal op den heuvel lagen er twaalfhonderd opgepakt, van wie er alle dagen zestig stierven. Bij ons ziekenhuis was een groote herberg. Door de kapotte ruiten heen zag ik 't gekrioel van de menschen. 's Morgens waren daar gemeenlijk een vijftal lijken.

Dan stuurde ik er mannen heen om die weg te halen. Ze droegen ze naar onze kapel, de pope gaf hun den zegen, en ongekist werden ze op een wagen gelegd om begraven te worden. De sterfte aan uitputting onder de kinderen was ook hier angstwekkend.

De ziekte openbaart zich door hooge koorts. Den vijften dag ontstaan er over het heele lichaam kleine rose vlekjes, die op mazelen lijken, en bij vingerdruk verbleeken. In de tweede week van de ziekte wordt elk vlekje een kleine, puntvormige onderhuidsche bloeding, en dan ziet de patiënt eruit alsof hij vol blauw-zwarte inktspatjes zit. Gezicht en handen blijven daarvan gewoonlijk vrij. De koorts die tot 40, 41 graden oploopt, houdt meestal ongeveer veertien dagen aan, en eindigt met een krisis. Maar in den regel zijn de zieken al eerder gestorven.

Dag aan dag steeg het aantal zieken onrustbarend, en vooral onder de vijf à zes duizend krijgsgevangenen, die in de magazijnen van de artilleriekazerne lagen, waren de verwoestingen ontstellend. Daar kwam bij dat 't verplegend personeel overal zelf aangetast werd, zoodat er nauwelijks meer menschen overbleven om de patiënten te verzorgen. De beide dokters van het typhus-hospitaal op den heuvel stierven al heel spoedig. En overal, overal, in de vervuilde en

Gesneuvelde Serviër.

ontrederde stad, overal in de straten, in de omgeving, namen de sterfgevallen schrikwekkend toe.

In het hospitaal was de toestand afschuwelijk. Ik had mijn helper, broeder Henken, gezegd dat hij nu eerst beginnen moest met die kamer grondig schoon te maken. Maar nergens was een emmer te vinden; zelfs geen waschkom. En de directeur liep maar rond om ze dagelijks alle maal een kamferinspuiting te geven. — Zooals ik zei, stierven er van de twaalf honderd dan ook 'n zestig per dag. En men bracht de dooden op wagens naar de groote begraafplaats en daar werden ze door Oostenrijksche krijgsgesneuvelden in groote kuilen gelegd, waar er driehonderd in gingen en dagen lang lagen de lijken daar soms op lange rijen te wachten.

In tien dagen tijds stierven 14 dokters te Walcho. Ook Dr Van Tienhoven werd aangetast en lag 16 dagen doodziek. Toch genas hij.

Broeder Henken, die met den dokter naar Holland terugkeerde, stierf in Den Haag aan vlektyphus. Dr Van Tienhoven herdenkt den vrouwen man met ontroering en liefde.

Zoo was op het einde van 1914 Servië van zijn vijanden bevrijd. Oostenrijk had wel een smadelijke nederlaag geleden. De overwinningsvreugde te Weenen was van korten duur.

Deze rampspoeden waren niet van aard om de verhouding tusschen Duitschers en Oostenrijkers te verbeteren. We weten reeds hoe Hindenburg zelf een afkeer had voor de Oostenrijkers. Maar de bondgenooten zaten aan elkaar vast. Meer en meer zou 't blijken hoe Duitschland den nabuur als een vasaal gebruikte en meester begon te spelen over de troepen der Dubbel-monarchie.

De Duitsche generaals, zooals later Mackensen, zouden gelijk meesters in Oostenrijksch-Hongaarsche gebieden optreden.

En dan onenbaarden zich al vroeg de teekenen van ontwrichting in het zoo kunstmatig samengevoegde rijk, dat door allerlei rassen werd bewoond.

Servië overwon... maar ten koste van groote ellende. En nog heviger lijdten stond het te wachten, zooals we ten gepasten tijde zullen vertellen.

Onze vliegers in Augustus 1914. — Brasschaat. — Ans. — Idesbaldus. — Houtem. — De Moeven. — Verbeteringen. — Olieslagers en Coppens. — De Fransche vliegers. — Rolland Garros. — René Fonck. — De Duitsche vliegers Zeppelin. — De aanval op de Zeppelin-loods te Elsenne. — Bommen uit de lucht. — Te Duinkerke. — Poperinghe. — Te Lichtervelde.

Vóór den oorlog lag ons militair vliegkamp te Brasschaat. De eerste militaire vliegers werden geoefend te Sint-Job-in-'t-Goor. Als we hen soms zagen zweven boven de bruine heide en de donkere bosschen, tegen de wattige of blauwe lucht der Kempen, vermoedden we toch niet hoe spoedig hun diensten door 't land gevraagd zouden worden, en welk een ontzettend wapen de aëroplaan blijken zou.

Vliegen... Men beschouwde het als een ontluikende sport. Een enkele schreef er veel over in een dagblad, dat geen speciale sport-krant was, zooals G. Raal in het Handelsblad van Antwerpen. En duizenden menschen liepen samen om een vlieger te zien en waren al zeer voldaan, wanneer deze eenige rondten boven het plein cirkelde.

Daar kwam de oorlog... en zonder kennis van 't publiek, in 't geheim der afgezonderde kampen en fabrieken, maakte de vliegekunst snelle vorderingen.

Den 4den Augustus 1914 vertrokken onze militaire vliegers van Brasschaat. 't Was oorlog... Wat zou het alles worden? Wie wist het?

Het gold nu inlichtingen over den vijand te verzamelen.

Men moest van Brasschaat naar Aken vliegen in nog gebrekkige machines. Ook waren er weinig vliegers. Sommige vrijwilligers boden zich al dadelijk aan en de voornaamste van deze was Jan Olieslagers, bijgenaamd de Antwerpsche duivel, om al zijn stoutmoedigheid.

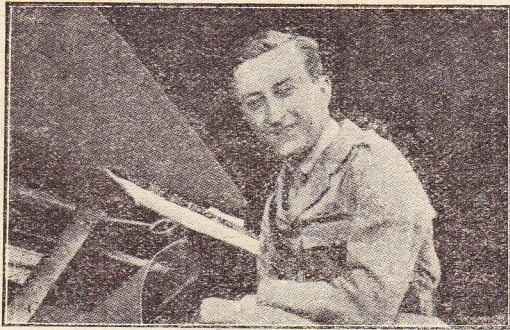
Een groep vliegers kreeg dus tot taak van Antwerpen naar de Duitsche grens te trekken en inlichtingen over de bewegingen van den vijand in te winnen. Een andere moest te Ans-bij-Luik dalen en zich ter beschikking stellen van generaal Leman voor de verkenningen aan de Maas.

De eerste, die naar Aken geweest was, werd met vragen bestormd. Naderden de Duitschers in massa?... Welke wegen volgden ze? Hoe waren de troepen samengesteld? En nog veel meer.

Zijn vliegtuig droeg reeds de sporen van beschieting. Neen, 't was nu geen sport meer, maar bittere ernst.

Van fotografeeren uit de lucht was nog geen sprake. Dit begon men pas in begin 1915 te doen.

Letten wij nu even op het eerste eskader van Ans. Max Orban, luitenant-vlieger, schreef in het blad van den Touring-Club: « Den 5den Augustus zagen we van de vlakte van Ans een der onzen over het fort van Fleron vliegen. Wij volgden zijn vlucht met bewonderende fierheid en verbeidden zijn terugkomst met het hevig verlangen eindelijk te weten wat er voorviel.

Luitenant-vliegenier Willy Coppens.

Naast het zwarte punt kwamen zwarte vlekken, welke zich dan in de lucht oplosten in witte wolkjes. Wat was dat? Zonder twijfel het afschieten der groote stukken uit het fort, die naar dien kant dus de granaten slingerden vergezeld van witte rookwolken.

Langzaam keerde de aëroplaan terug en zette zich op de vlakte. Ieder liep er heen, en vragen versmolten, terwijl de waarnemer daar zat, verbaasd nog over hetgeen hij waarnam. De Duitschers schoten met hun veldgeschut shrapnells naar de vliegmachines.

Dat was 't begin der verdediging van den grond tegen luchtvaartuigen, die kiem nog maar. Ze zal aldus blijven gedurende den ganschen oorlog: shrapnells en mitrailleurkogels, maar zoo verbeterd worden, dat daarboven, zelfs boven de 6000 meter hoogte, de woede u beving, bij de ondervinding, dat bijna altijd de eerst afgevuurde shrapnell met zijn droog geluid, uw ooren verdoofde, uw vliegtuig schokte en uw aanwezigheid, met zooveel zorg verborgen, ver-raden kwam.

De Duitschers waren buitengewoon kundig in de voorbereiding dezer verdediging en verkregen sukses, dat men niet ontkennen kan.

Hun afweergeschut vernietigde het grootste deel der middelen van onze verkenningsvliegtuigen, welke op geringe hoogte vlogen. Hun artillerie vervolgde onze aviateurs tot ver binnen onze linies, terwijl onze arme kanonnen met moeite de eerste linie der vijandelijke loopgraven bereiken konden. Later, te laat echter, kwamen Engelschen en Franschen ons ter hulp met een mager behoorlijk materiaal en toen bestreden de vereenigde pogingen van kanonnen en aëroplanen krachtiger den inval van Deutsche toestellen binnen onze linie.

Wij bleven niet lang op de vlakte van Ans. Twee of drie nachten na onze aankomst meldde tegen drie uur 's morgens de telefoon, aan den kommandant van de groep, dat de tusschenruimten geforceerd waren en wij moesten vertrekken.

't Was regenachtig weer; zware, donkere wolken dreven in massa's boven het land; de drie of vier toestellen vlogen heen, het onbekende weer in, op avontuur uit. Geen enkel keerde te Antwerpen terug.

Later zagen we vliegtuigen niet alleen met vijandelijk geschut, maar ook met windvlagen kampen. Maar nu waren aviateurs en aëroplanen nog niet gewoon in zulk weer te vliegen. Een der bestuurders verkoos met grooten moed liever alles te wagen dan zijn vliegtuig in de handen der Duitschers te laten. Hij vertrok het eerst, en gaf het voorbeeld. Helaas, hij verdwaalde en werd in de omgeving van Namen gevangen genomen.

Men maakte een landingsplaats bij Leuven. Deze bewees ook niet lang diensten. Trouwens de Belgische bedrijvigheid moest gering blijven. Bommen had men niet, terwijl de Duitschers met deze projektielen ons veldleger en, zooals we vroeger reeds meedeelden, ook verscheidene steden bestookten.

Enkele Franche en Engelsche vliegers kwamen nu naar Antwerpen de onzen bijstaan. Ze hadden lichtere toestellen en ook bommen, waarmee ze zelfs de Zeppelinloodsen van Düsseldorf en Keulen gingen aanvallen.

Bij 't uitbreken van den oorlog bezat het Franche leger slechts 120 vliegtuigen. Het Fransch militair reglement van 1912 verklaarde, dat gevechten tusschen vliegtuigen tijdens een veldslag niet te verwachten waren.

Toch bezat op sportgebied Frankrijk een heel wat klinkender naam dan Deutschland. Beaumont, Védrières, Bleriot, Garros, waren geen Pruisen. De vluchten van de Franschen wekten bewondering in de gansche wereld. Maar Deutschland werkte in stilte... En aan geallieerde zijde was meer spot dan belangstelling voor militaire vliegkunst.

In 1912 nam de voorzitter van de Belgische Aëro-Club het initiatief voor een nationale inschrijving om ons leger van oorlogsvliegtuigen te voorzien. Hij wenschte een vooraanstaand personage te vragen, om die inschrijving onder zijn bescherming te nemen en richtte zich tot een eerbiedwaardig staatsman.

« Gij denkt daaraan toch niet! riep deze op verontwaardigden toon uit. Vergeet gij, dat het op mijn voorstel was, dat men in Den Haag de kwestie der luchtvaart besprak, betreffende het verbod uit vliegtuigen bommen te werven en zich aan oorlogsladen over te geven? Dring niet aan, ik verzoek het u. »

De president drong ook niet aan.

Mag men er ook aan herinneren, dat in 1901, bij een diner dat te Londen aan Santos-Dumont aangeboden werd, een der redenaars zei: « Zonder twijfel komt de tijd, waarin we niet alleen wachten te voet en te paard zullen hebben, maar ook een wacht in de lucht. »

Deze woorden werden op een schaterlach ontfaamd.

Santos-Dumont voorspelde de toekomstige rol van luchtvaartuigen, die onderzeeërs zouden overwinnen, maar hij dacht aan den bestuurbaren ballon en niet aan de aëroplaan. (1)

Tuist geteld bezat België bij de mobilisatie 16 tweedekkers, Farman, motor Gnome van 80

Luitenant-vliegenier Jan Olieslagers.

P. K. — De vliegtuigen waren in ons land en de motors in Frankrijk gemaakt. Deze 16 toestellen werden in vier eskadrillen verdeeld; men rekwiereerde eenige eendekkers en vormde daarmee een vijfde groep, bestaande uit twee Deperdussin, twee Bleriot's en een Morane. Den 12en Augustus kwamen uit Frankrijk, door de lucht, acht aëroplanen, Farman, type 1913, maar drie slechts konden daarvan voor verkenningen gebruikt worden; de anderen dienden in de vlieg-school. Verder hadden we twee kabelballons van het Duitsche type, die aan 't eind van hun kabel schudden en draaiden. Voor de leerlingen beschikte men over twee kleine bestuurbare ballons, een van 4200 M3. en een van 1600 M3.

Het leger had den 1en Augustus 1914 geen enkele auto, en moest deze soort voertuigen, welke zulke groote diensten zouden bewijzen, alle rekwireeren. In 1917 had het 3044 vrachtautos. Den 1en Augustus 1914 bezat het leger 1000 rijwielen; in 1917 waren er 12,730; in 1914 vier posten van draadloze telegrafie, en in 1917 drie honderd en twee. Op het gebied der luchtvaart ook moest er dus in ons land veel gedaan worden.

Bij den val van Antwerpen vertrok onze schamele luchtvloot naar Oostende en verbleef enkele dagen in het hippodroom Wellington, dan begaf ze zich naar Duinkerke. Men herstelde daar eenige oude toestellen en toen men eindelijk klaar was, vernielde een storm de loodsen en een deel van ons al zoo pover materiaal. Het eerste eskadrille, enkele toestellen, vestigde zich dan in een weide te Sint-Idesbaldus bij Coxyde, bijna onder 't bereik der Duitsche kanonnen, en werkte tijdens den IJzerslag met Franschen samen. Maarna dezen slag en 't afwenden dus

van het eerste, het meest dreigend gevaar, kreeg men vliegtuigen van Frankrijk en Engeland, bouwde men nieuwe hangars, beschikte men over pas opgeleide vliegers en zoo werd het kamp van Idesbaldus het belangrijkste van ons front. Een ander plein werd bij Houthem aangelegd, zetel van ons Groot Hoofdkwartier. Later moest men Idesbaldus opgeven, daar het bedreigd werd door de Duitsche artillerie en men verhuisde naar een gesticht terrein in de Moeren, tusschen Veurne en Duinkerke.

Houthem en de Moeren bleven nu de groote centums der Belgische luchtvaart. De Moeren bezat twintig ruime loodsen met een tachtigtal vliegtuigen.

Zij die vlieger wenschten te worden, moesten zich aanvankelijk tot een private maatschappij, de Aëro-Club, richten, maar in Mei 1915 stichtte onze regeering een school te Etampes, 40 km. ten Zuiden van Parijs, op het voormalig aëro-droom Bleriot.

In 1918 verhuisde ze naar Juvisy. Het herstel van het vlieg-materiaal en weldra ook de vervaardiging geschiedde te Calais.

In 't begin van 1915 begon men uit vliegtuigen foto's te nemen, eerst van 1000 tot 1500 meter noogte, later zelfs van 6000 m. 't Was een gevaarlijk werkje, dat boven de vijandelijke linies, temidden van hevig afweervuur moest geschieden, doch het had 't grootste belang voor den inlichtingsdienst.

In 't begin ging het overbrengen van signalen uit de lucht naar de artillerie zeer langzaam. De vlieger moest dalen en reed per auto naar den kommandant der stukken. Na tal van proefnemingen werkten de aviateurs later op uitstekende wijze door draadloze telegrafie. Ook de bewapening verbeterde en zeer geducht werden de jachtvliegtuigen van een of twee en zelfs meer mitrailleurs voorzien.

De jachtvliegtuigen vielen ook de kabelballons aan, waarvoor ze speciale kogels bezaten. 't Was een halsbrekend werk, want men moest de kabelballons dicht naderen, terwijl deze van den grond af door sterke mitrailleurs en kanonnen beschermd werden.

Ook kwam men er toe, vooral voor de vliegers, door handige vermommen alles te verbergen, het zoogenaamde camoufleren. De *Legerbode* schrijft hierover:

Men mag zeggen dat het gedurende den oorlog eerst de menschen waren die gecamoufleerd werden door het invoeren der kaki of hemelsblauwe kleeding, om de troepen zoo weinig mogelijk waarneembaar te maken voor den vijand. Doch naarmate de strijd meer ter plaatse gevoerd werd, moest men de hulp inroepen van ware kunstenaars om wagens, auto's, huiven, kanons, treinen, wegen, tanks, enz., te camoufleren.

Tot de oorlogs- en koopvaardischepen toe werden schilderachtig, kakelbont beklad met witte, gele, groene, blauwe, zwarte lijnen, om ze zooveel mogelijk te verbergen voor den periskoop der Duitsche duikbooten.

Gewoonlijk is het de natuur die tot leidsman

diende om dit mimetisme, eene gave, tot nu toe slechts eigen aan sommige soorten van dieren, te bewerkstelligen.

Doch dikwijls is de kleur alleen niet voldoende. Men heeft toevlucht genomen tot ware tooneelschermen om den vijand, die eenige honderden meters ver was, te bedriegen over hetgeen hij onder de oogen had en op zijn gemakje kon waarnemen.

Zoo waren er ook veel gecamoufleerde wegen op het IJzerfront. Men maakte vermeend gebladerde aan de boomen door middel van een net waarop bosjes groengeschilderde raphiabladeren geneest zijn.

Alles wat zich in 't beschoten gebied bevond, kunstwerken, bevoorradingsmagazijnen, stapelplaatsen van allen aard, barakken, dekkingen, kanonstellingen, moest voortdurend verdoken worden. De camoufleurs trachtten ook onzichtbare waarnemingsposten op te richten; soms, in één enkelen nacht, werd een natuurlijke boom neergehaald en vervangen door een nagmaakte boom, van waar een onzichtbare waarnemer dag en nacht den argeloozen vijand bespiedde.

Kortom, het camoufleren heeft in den oorlog zoovele diensten bewezen, dat het voortaan, in alle legers, schitterend het recht op bestaan veroverd heeft. »

Wij kregen ook bekwame vliegers. Van Olie-slagers spraken we reeds. Later onderscheidde zich Willy Coppens, luitenant-vlieger. Hij was de schrik der Duitsche waarnemingsballons « de drachen ». Halen wij hier eenige zijner vermeldingen aan, die genoeg zeggen :

Gedekoreerd met de Orde van den Witten Arend van Servië van 4^e klas met zwaarden.

Officier achtervolgingsloods, merkwaardig onder alle opzichten, van bewonderenswaardigen strijd lust. Heeft, in min dan vijf maanden, 35 overwinningen behaald (waaronder 33 verbrande ballons), bewijs gevend, gedurende eene ononderbroken reeks gevechten van eene buitengewone wilskracht en de schoonste eigenschappen van moed. (35^e overwinning.)

Vermeld bij L. D. O. van het Fransch leger in Vlaanderen, den 18^{en} Oktober 1918.

« Legendarisch in het Belgisch leger om zijn dapperheid en zijn bijval als vlieger, komt de bewondering der Fransche troepen af te dwingen met in 13 dagen zes vijandelijke « drachen » neer te brengen. Vijf-en-dertig vroegere overwinningen. Generaal Degoutte. »

Maar daar hij tot de latere oorlogsperiode behoort, zullen wij voorloopig verder over hem zwijgen.

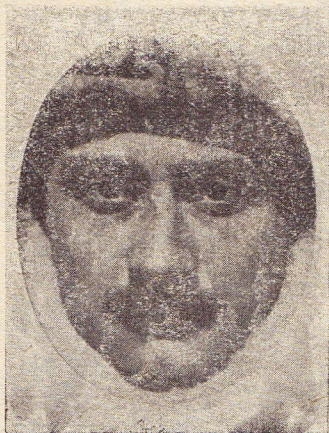
Een beroemd Fransch vlieger was Roland Garros, dien we hier afzonderlijk noemen, daar hij vooral boven Vlaanderen vloog en daar dalen moest en gevangen genomen werd.

Garros werd geboren op het eiland Réunion den 6en Oktober 1888, waar zijn vader advocaat was. Deze vertrok naar Cochinchin en nam zijn zoon mee, die daarna Indië en Madagaskar bezocht en in 1900 naar Frankrijk voor zijn studie terugkeerde. Hij werd ziek te Parijs en de dokters, die hem een borstlijder noemden, zonden

hem naar het Zuiden. Te Cannes ging het echter niet beter en twee, drie winters leidde de jongeling een kwijnend leven. Dan kreeg hij liefde voor de sport en werd een hartstochtelijk fietsrijder. Wat de dokters niet vermocht hadden, deed het rijwiel. Garros werd gezond. Hij bleef de sport trouw, doch zette te Parijs zijn studiën voort. Hij behaalde het hooger handelsdiploma, werd vrijwilliger in een autofabriek en begon daarna zelf een zaak. De vliegkunst won zijn levendige belangstelling en Henry Farman had te Issy-les-Moulineaux geen trouwer bewonderaar dan Garros. Weldra ging hij ook de lucht in. Bij zijn eigen eerste vlucht scheelde het weinig of 't werd ook zijn laatste, en nog wel op den grond... « Ik steeg in mijn toestel », vertelde hij aan een vriend, (1) « bond mij vast en twintig minuten lang draait mijn mecanicien de schroef rond, zonder de motor in beweging te kunnen brengen. Eindelijk, als ieder reeds wanhoopt, zoodat de menigte reeds een compacte massa rond mij vormt, stemt de motor er in toe, dat wij vertrekken. Ik kijk niet, buig het hoofd en zet aan met 75 per uur. Nauwelijks heb ik 30 meter afgelegd, als een kolossale tweedekker, door Maurice Clement bestuurd, juist geland is. In mijn werk verslonden en mij afvragend hoe ik zou opstijgen, heb ik hem niet gezien. Hij komt recht op mij aan. Ik kan hem niet meer vermijden, hij snijdt mijn toestel in tweeën, en hervormd het in luciferstokjes. Als door een wonder ben ik niet gewond. Zoo eindigde mijn eerste vlucht. Als een uitstekende vriend liet Maurice Clement mij een ander vliegtuig geven. Toen vloog ik. Bij 't nederdalen brak ik een wiel, een dier zeer lichte wielen voor Santos-Dumont gemaakt, die een virtuoos was. »

Garros hield vol en met sukses. John Morsant, de vermaarde Amerikaansche vlieger, die het eerst de reis Parijs-Londen met een passagier volbracht, nam hem mee naar Amerika, waar hij roem verwierf. Dan verbond Garros zich voor Parijs-Madrid, Parijs-Rome, en de vlieggronde van Europa. Parijs-Luik-Spa-Luik-Brussel-Utrecht-Roubaix-Calais-Londen-Parijs. Dan begaf hij zich naar Zuid-Amerika. Hij vloog daar met Braziliaansche officieren, en tengevolge van zijn optreden, besloot de regeering tot de stichting van een luchtvaartafdeeling. Bij de Grand-Prix d'Anjou van de Aéro-Club, was hij de overwinnaar. Hij bood zijn toestel, een monoplan Bleriot van 50 paarden Gnôme, het Fransche leger aan. In 1913 stak hij de Middellandsche Zee over. Tougue had het in 1911 beproefd, maar verloor er het leven bij. Garros vertrok van St-Raphaël. In minder dan 8 uur legde hij de 760 kilometer af (de snelste booten deden er 31 uur over). Bij zijn landing te Bizerte had hij nog 5 liter essence. De minste afwijking had den dood beteekend. Hij had op 7 u. 30 gerekend voor zijn brandstof, maar hoopte, dank aan den wind, de reis in een uur minder te doen. Een kwartier na 't vertrek zag hij Corsica. Het was zeer koud in de lucht en Garros werd slaperig. De tocht

(1) « Roland Garros » par Jacques Mortane.

De Fransche vlieger Garros.

boven Sardinië was moeilijk. Zeker oogenblik wist hij niet of hij vooruit vloog of in een verkeerde koers werd gedreven. Van de motor brak een stuk, maar hij bleef werken. Eindelijk zag hij drie torpilleurs, dan wat later de Afrikaansche kust. Hij landde te Tunis, waar de militairen hem geestdriftig begroetten. Deze vlucht bezorgde Garros het Erelegioen.

Bij 't uitbreken van den oorlog werd Garros ingelijfd bij het eskader M. S. 23, van kommandant-kapitein de Vergnette. Hij moest te Saint-Cyr op toestellen wachten. Al dadelijk vertelden de bladen, dat hij gedood was bij een aanval op een Zeppelin, dien hij vernielde. De 24en Augustus bezweek hij — volgens de kranten — voor de tweede maal, bij een aanval op een Duitsche aëroplaan boven Toul.

Pas op 16 Augustus vloog Garros voor de eerste maal. Hij was eenvoudig soldaat... «koetsier-vlieger» voor stafofficieren. Weldra echter gelastte men hem met het onderzoek van voorgestelde verbeteringen. Hij onderscheidde zich zoozeer, dat hij tot onder-luitenant werd bevorderd. Den 1ⁿ April 1915 schoot hij een Duitsch vliegtuig neer, dat brandend in de linies daalde. Hij werd als volgt op de dagorde van 't leger vermeld:

«Onder-luitenant der infanterie Garros (Ro-land), bestuurder bij het eskadrille M. S. 26.

Even bescheiden als schitterend bestuurder, heeft nooit opgehouden het voorbeeld te geven van moed. Schoot den 1en April een vijandelijk aëroplaan neer bij een luchtgevecht.

Foch.

H. K. 4 April 1915. »

Hij was met 95 kgr. granaten vertrokken voor het station van Oostende. Op 10 km. van onze linies en 500 meter boven hem ontdekte hij een toestel, waarnaar de batterijen vuurden. Dadelijk trachtte Garros zijn terugtocht af te snijden, terwijl hij tevens omhoog steeg. Dat duurde zes tot acht minuten. Dan opende hij het vuur op 30 meter. De Duitscher antwoordde met geweerschoten. Garros laadde driemaal zijn mitrailleur. Na nog eenige schoten, vluchtte de tegenstander, terwijl hij snel daalde. Garros liet hem geen meter los. De strijd duurde tien minuten. Op

1000 meter hoogte nam hij een einde. Geheel doorschoten vatte de Duitsche machine vuur. Een geweldige vlam omvatte haar en het toestel daalde al draaiend. Vijf-en-twintig sekonden later plofte de machine in een rookwolk neer.

«'t Was tragisch en verschrikkelijk, getuigde Garros zelf. Er zaten twee mannen op. Naakt en bloedend lagen de lijken temidden van de wrakstukken. De waarnemer had een kogel in 't hoofd. De bestuurder was onkennelijk. Duitschers en Belgen hadden het gevecht kunnen volgen, want het geschiedde boven hun loopgraven.»

Een tweede Taube moest er eenige dagen later bij leperen aan gelooven. Twee Duitsche machine's kwamen de Britsche artillerie verkennen. Zonder bemerkt te worden, kon Garros ze naderen. De eerste zag hem plots en vluchtte. De tweede werd dadelijk getroffen en wankelde, daalde, rees weer en viel eindelijk in zijn eigen linies, drie kilometer van de Engelsche. Den 18en April schoot hij bij Langemark een Albatros neer. Dien dag echter werd hij ook gevangen genomen.

Om 5 u. 10 vertrok hij om bommen te werpen op het station van Kortrijk. Hij was met een tweede vliegtuig. Bij Lendelede werden ze beschoten. Een zwenkte af naar Meenen. Garros zette zijn tocht voort. Hij zag op de lijn Kortrijk-Ingelmunster een trein, daalde snel en zwenkte boven de waggons. Hij wierp een bom, die op den spoorweg terecht kwam en een gat van een meter diepte en twee meter middellijn sloeg. Dan viel een tweede projectiel. De trein ontkwam. Garros steeg weer, doch eensklaps viel zijn motor stil, door een kogel getroffen. De Fransche aviateur streek neer in de richting van Hulste. Dadelijk stak hij zijn toestel in brand en stopte zich weg. De soldaten zochten hem lang en vonden hem eindelijk in een gracht achter een haag. De Duitschers wilden niet gelooven, dat hij alleen was. «Ik ben Garros en vloog alleen», verzekerde hij. Toch deed de legende de ronde als zou men den mecanicien gevangen genomen hebben en Garros hebben doen vluchten.

Neen, 't was Garros wel en de koene vlieger werd naar Duitschland gevoerd.

In Januari 1918 slaagde hij er in uit Duitschland te ontsnappen samen met zijn vriend, luitenant Marchal. Over Holland keerde hij naar Frankrijk terug. Eerst hield hij zich eenigen tijd met de konstruktie van toestellen bezig en dan keerde hij naar het front terug.

Den 5en Oktober 1918 vertrok hij met kapitein Senin, elk in een toestel. Deze keerde alleen terug. Garros had zich van hem verwijderd. In de verte had de kapitein een vliegtuig brandend zien neerstorten. Hij wist niet of het Garros was.

Neen, Garros keerde niet terug. Zijn machine was neergeschoten, en zoo vond de stoutmoedige aviateur den dood.

Eenige dagen later bij het oprukken der Franschen, vonden deze zijn graf op het kerkhof van Vousiers.

Frankrijk had veel vliegers: Guynemer,

Soldaten van het 13e en het 14e Servische regimenten, die na hen gevangneming, ondanks de oorlogswetten werden gefusilleerd.

Navarres, Vèdrines, René Dormer, van wie we in de verdere beschrijving van den oorlog nog wel zullen hooren.

Van begin 1915 dagteekent ook het optreden van den beroemden Franschen vlieger René Fonck, geboren te Soulcly-sur-Meurthe, aan den voet der Vogezes. Hij vertelt zelf, hoe hij als kind steeds over het onrecht van Elzas hoorde spreken.

De eeuwige klucht op de vleugels van den wind door de dennenbosschen, dat geluid heeft mijn kindschheid gewiegd, en 't Winters, als de storm woedde en aan de blinden rommelde en door den schoorsteen floot, heeft mijn arme vader, die nu gestorven is, dikwijls het groote onrecht aangehaald. Reeds jaren doemde de oorlog te midden van mijn droomen op. Aldus schreef hij in zijn werk « Mes Combats » in welks voorrede Foch zegt : « Onder al de dapperen, waren de vliegers de eersten. Kapitein Fonck was een der grootsten onder hen. »

Den 22ⁿ Augustus begaf Fonck zich naar Dyon, om den oproep van zijn land te beantwoorden en tot zijn groote voldoening werd hij bij de aviatie ingelijfd.

Den 21ⁿ Februarie zond men hem, na allerlei diensten, tot graafwerk rond de forten bij Epinal toe, naar Saint-Cyr om de lessen der vliegschool te vormen, en dan ging hij naar het eskadrille C 47 in de Vogezes.

Het eerst vloog hij dus boven zijn eigen streek en boven den Elzas. Zijn arbeid tot einde 1915 bestond in het verkennen en het regelen van het geschut. Hij ontnapte aan alle gevaar en vernielde

tijdens den oorlog 172 vijandelijke toestellen maar daarvan spreken wij ook nederhand.

We hebben nu gezien hoe het in 't begin van den oorlog met de aviatie stond in het Belgisch en Fransch leger. Bij de Engelschen moest ook nog hard gewerkt worden, eer men eenigszins de lucht klaar was.

Alleen Duitschland was gereed. Het ving den krijg met 1500 vliegtuigen aan. Het rijk bezat bekende vliegers, wier namen echter in de andere landen onbekend waren.

En toch gold Frankrijk voor het land der luchtvaart.

Nog een verrassing dus. Duitschland bereidde er zijn tegenstanders veel: het was klaar om in het strijdperk te treden. En al dadelijk ronkten zijn Tauben boven België, Frankrijk en Rusland. Het kon ook zijn bondgenoot helpen.

De Duitschers waren ontegenzeggelijk de meesters. Hun machines beschikten over betere motoren; er waren er veel aan 't leger gehecht goed bewapend. En men zag de Tauben boven ons land kruizen en tot op geringe hoogte dalen, om onze bewegingen af te spieden, onbevreesd voor de geweer- en revolvergeschoten van soldaten of burgerwachten.

De Duitschers stelden groote verwachtingen op hun Zeppelins. Wie was Zeppelin. Natuurlijk ook een militair! Hij werd in 1838 geboren te Constance in het groot hertogdom Baden, en studeerde te Stuttgart en Tübingen; dan nam hij dienst in het Wurtembergsch leger. In 1863 woonde hij als militair attaché den Amerikaanschen oorlog bij.